

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้บุคคลเกิดความรู้ และเป็นปัจจัยสำคัญทางสังคมที่รัฐบาลในทุกสมัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหามาตลอด ในปัจจุบันยุทธศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล (พ.ศ. 2548 - 2551) มีการให้ความสำคัญกับการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต พัฒนาแหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงามทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ รวมทั้งส่งเสริมการต่อยอดภูมิปัญญาและการสร้างนวัตกรรมทางด้านวัฒนธรรม อีกทั้งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และมีปัญญาเป็นทุนไว้สร้างงานและสร้างรายได้ เนื่องจากยุทธศาสตร์และนโยบายดังกล่าว ทำให้ปัจจุบันมีโครงการที่เป็นรูปธรรมที่เน้นการออกแบบแหล่งเรียนรู้และมีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ขึ้น เช่น อุทยานการเรียนรู้ (Thailand Knowledge Park: TK. Park) และ ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (Thailand Creative and Design Center: TCDC) เป็นต้น

ภาพที่ 1.1

พื้นที่ภายในอุทยานการเรียนรู้ และศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ

ก.

ข.

ที่มา: สิริกร มณีรินทร์, 2548.

หมายเหตุ: ภาพ ก. อุทยานการเรียนรู้ (TK. Park)

ภาพ ข. ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC)

หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีต่อบุคคลทุกประเภทที่แตกต่างในแต่ละช่วงวัย ได้แก่ วัยเด็ก วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ เพราะทุกฝ่ายต่างทราบดีว่าประเทศจะเจริญได้ สิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง คือ คุณภาพของคนทุกวัยในสังคมที่ต้องได้รับการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ โดยต้องพัฒนาทั้งผู้เรียนและแหล่งเรียนรู้ ซึ่งแต่เดิมนั้น เน้นเฉพาะการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในระบบ แต่เมื่อสังคมพัฒนาด้านข้อมูลข่าวสาร มีเทคโนโลยีทันสมัย ทำให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ได้ขยายขอบข่ายเป็นรูปแบบแหล่งเรียนรู้นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมากขึ้น ทั้งนี้เป้าหมายหลักของการลงทุนดังกล่าว เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา จึงนับได้ว่าแหล่งเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคนในสังคม

แต่ปัจจุบันแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ยังไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองกับความต้องการและพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างแท้จริง ซึ่งเห็นได้จากปัญหาการเรียน โดยเป็นปัญหาอันดับที่ 2 ซึ่งการสำรวจของกระทรวงศึกษาธิการในวันที่ 14 ตุลาคม 2548 พบว่า จำนวนคนหนีเรียนมีสูงถึง 2,086,527 คนต่อปี และเกิดขึ้นมากในช่วงอายุระหว่าง 12-16 ปี นอกจากนี้รัฐบาลก็ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการแก้ปัญหาแหล่งเรียนนอกระบบมากขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ดังคำกล่าวของ ทักษิณ ชินวัตร (2549) ที่กล่าวว่า “ในปัจจุบันแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์ของเรา กลายเป็น antique warehouse เป็นโกดังเก็บของเก่า ซึ่งมีแต่เรื่องราวที่บอกว่สิ่งของมาจากไหน กระด้าง ไม่มีชีวิตชีวา และควรที่จะมีการสร้างใหม่”

คนไทยในปัจจุบันมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปตามกระแสสังคมปัจจุบันมากจนลืมความเป็นวัฒนธรรมและประเพณีไทยดั้งเดิมไป อาจจะเป็นเพราะว่าแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมนั้นยังไม่ได้ถูกออกแบบมา เพื่อตอบสนองกับความต้องการและพฤติกรรมการเรียนรู้ เช่น ที่ตั้ง พื้นที่การใช้งาน เป็นต้น จึงทำให้ไม่มีสิ่งดึงดูดใจให้เข้าไปใช้งาน

นิคม มูลิกะคามะ (2545) กล่าวว่า การศึกษาในระบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมลดลง ทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาเหล่านี้ขาดความรู้ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรม จึงไม่สามารถสื่อสารความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่มียุ่เดิม และขาดความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับผู้รับการศึกษา ดังนั้นจึงทำให้ไม่เกิดความภาคภูมิใจและไม่สนใจวัฒนธรรมของบรรพบุรุษตนเอง แต่กลับไปนิยมและยกย่องวัฒนธรรมต่างชาติมากขึ้น ส่งผลให้สินค้าและผลิตภัณฑ์ที่มาจากต่างชาติได้รับความนิยมแพร่หลาย ในขณะที่สินค้าและผลิตภัณฑ์ของประเทศ

ตนเองมักไม่เป็นที่ยอมรับ และไม่มีคุณค่าในความรู้สึกรักของคนไทยในสมัยนี้

ผู้วิจัยเล็งเห็นปัญหาดังกล่าวจึงออกแบบแหล่งเรียนรู้โดยนำวัฒนธรรมเข้ามาเป็นสื่อในการนำเสนอและปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มคนในปัจจุบัน โดยได้เลือกพื้นที่ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีภูมิปัญญาไทยดั้งเดิมและสิ่งปลูกสร้างอาคารสำคัญที่เป็นอาคารประวัติศาสตร์มายาวนาน และมีการพัฒนาต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้สถาปนาเป็นเมืองหลวง และมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่มีการสะสมมายาวนานสืบจนถึงปัจจุบันนี้ แหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมในบริเวณนี้ มีทั้งรูปแบบจัดตั้งและไม่ได้จัดตั้งเป็นองค์กร โดยรูปแบบจัดตั้งมี 2 ประเภท คือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานอื่น ๆ แต่ลักษณะแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ยังมีรูปแบบที่ไม่เหมาะสม โดยมีการใช้สื่อการจัดแสดงที่ไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้บริการ ส่งผลให้ไม่กระตุ้นต่อการเรียนรู้ ประกอบกับที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้เหล่านี้บางแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่คับแคบ โดยบางอาคารมีลักษณะที่น่าอาคารประวัติศาสตร์มาดัดแปลงเป็นอาคารศูนย์การเรียนรู้ ทำให้มีผู้เข้าไปใช้บริการน้อย เนื่องจากไม่ทราบถึงสถานที่ตั้งของอาคาร ซึ่งไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อใช้งานเป็นศูนย์การเรียนรู้โดยตรง นอกจากนี้อาคารแหล่งเรียนรู้ประเภทรูปแบบจัดตั้งมีจำนวนที่น้อยกว่ารูปแบบไม่จัดตั้ง จึงส่งผลให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมที่มีรูปแบบอรรถาธิบายเป็นส่วนน้อย ทำให้มีการเรียนรู้วัฒนธรรมในพื้นที่อย่างไม่เป็นระบบ และบริบทโดยรอบพื้นที่มีสาธารณูปโภคที่ครบถ้วนเหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการจัดตั้ง ซึ่งรัฐบาลมีการกำหนดนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ได้เสนอให้มีการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้ด้านวัฒนธรรม

จากปัญหาและที่มาข้างต้นเห็นได้ว่า การทำวิทยานิพนธ์เรื่องแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์: สู่ปรากฏการณ์ร่วมสมัยทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์ นั้นจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาให้เกิดความสมดุลระหว่างพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนไทยในสังคมกับการให้ความรู้วัฒนธรรม เพราะฉะนั้น สิ่งที่กล่าวมาจะเป็นปัจจัยให้เห็นว่า ควรมีการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะการจัดแสดง ลักษณะผู้ให้บริการ และวิธีการบริหารจัดการ จากกรณีศึกษาอาคารศูนย์การเรียนรู้

2. ศึกษาความคิดเห็นของผู้ใช้บริการ และเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับความต้องการด้านองค์ประกอบภายในศูนย์การเรียนรู้
3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเห็นของผู้ใช้บริการในแต่ละช่วงอายุกับองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ เพื่อกำหนดแนวทางการออกแบบ
4. นำเสนอรูปแบบอาคารศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษานี้มุ่งกำหนดแนวทางและออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยโดยศึกษาองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ครอบคลุมประเด็น ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะการจัดแสดง ลักษณะผู้ให้บริการ และวิธีการบริหารจัดการ

1.4 สมมติฐานการวิจัย

ลักษณะกายภาพ ลักษณะการจัดแสดง และวิธีการบริหารจัดการที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อกลุ่มอายุผู้ใช้อาคาร ส่งผลต่อการตอบสนองการใช้งานของศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทย

1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์: สู่ปรากฏการณ์ร่วมสมัยทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์ มีลักษณะเป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยใช้เทคนิคทั้งในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดการศึกษาดังนี้

1. ทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและศึกษากรณีเปรียบเทียบศูนย์การเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ (multiple - case study) ทั้งในและนอกประเทศเพื่อกำหนดปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทย โดยใช้วิธีการสำรวจ การสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัย

ทำการศึกษาศูนย์การเรียนรู้ตามช่วงอายุของผู้ใช้บริการซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ วัยเด็ก วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ ดังนี้

1) ศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้ให้บริการช่วงวัยเด็ก ได้แก่

- (1) อุทยานการเรียนรู้ (Thailand Knowledge Park: TK. Park) กรุงเทพมหานคร
- (2) พิพิธภัณฑ์เด็ก กรุงเทพมหานคร
- (3) DuPage Children's Museum ประเทศสหรัฐอเมริกา

2) ศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้ให้บริการช่วงวัยรุ่น ได้แก่

- (1) ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (Thailand Creative and Design Center: TCDC) กรุงเทพมหานคร
- (2) Sendai Mediatheque ประเทศญี่ปุ่น
- (3) Peckham Library and Media Center ประเทศอังกฤษ

3) ศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้ให้บริการช่วงวัยผู้ใหญ่ ได้แก่

- (1) พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จังหวัดปทุมธานี
- (2) Centre Cultural d' Art Georges Pompidou ประเทศฝรั่งเศส
- (3) The Bibotheca Alexandrina ประเทศอียิปต์
- (4) Tjibaou Art & Cultural Center ประเทศนิวกินี

2. นำข้อมูลที่ได้จากกรณีศึกษา มาเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎี โดยวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบตารางและค่าความถี่

3. สำรวจพื้นที่และความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยผู้ให้บริการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ ผู้ประกอบการ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการศึกษา และวัฒนธรรมของรัฐบาล

4. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่ได้จากกรณีศึกษา และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ

5. กำหนดแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้และวัฒนธรรมไทย

6. ออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทย

7. ประเมินศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทย โดยผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วนำผลวิเคราะห์มาแก้ไขสรุป

8. การอภิปราย สรุปผลการวิจัย และตั้งข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อในอนาคต

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

1. ผลจากการวิจัยที่เกิดจากการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ได้แนวทางการออกแบบและแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยที่เป็นรูปธรรมสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง
2. เป็นประโยชน์โดยตรงต่อผู้ให้บริการ ที่มีศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยที่สอดคล้องกับความต้องการและพฤติกรรมการใช้งาน
3. ผลสรุปแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยเป็นประโยชน์โดยตรงต่อผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยนักออกแบบ ผู้ประกอบการ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการศึกษาและวัฒนธรรมของรัฐบาล ที่จะมีแนวทางการออกแบบที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

1.7 นิยามศัพท์ของการวิจัย

ศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง สถานที่รวบรวมแหล่งเรียนรู้ต่างๆ อาทิเช่น ห้องสมุด ลานประกอบกิจกรรม ห้องจัดแสดงงาน เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้แก่ผู้มาใช้งานในกิจกรรมโดยผ่านกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นภายในแหล่งเรียนรู้

ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทย หมายถึง ศูนย์การเรียนรู้ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นด้านวัฒนธรรมไทย โดยมีพื้นที่เรียนรู้ต่างๆ อาทิเช่น ห้องสมุด ลานประกอบกิจกรรม ห้องจัดแสดงงาน

ลักษณะทางกายภาพ หมายถึง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีผลกระทบต่อการใช้งาน ได้แก่ พื้นที่การใช้งาน อาคาร ที่ตั้ง

ลักษณะการจัดแสดง หมายถึง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ได้แก่ เนื้อหาข้อมูล กิจกรรม และสื่อในการนำเสนอ

ลักษณะผู้ให้บริการ หมายถึง ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้บริการ เช่น ช่วงอายุ เพศ

ลักษณะการบริหารจัดการ หมายถึง การจัดการองค์กรในเรื่องของ แนวคิดนโยบาย บทบาทหน้าที่ และการประชาสัมพันธ์การตลาด ของกลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ 1.2
แสดงกรอบการวิจัยตามขั้นตอนกระบวนการวิจัย

